

Türkçe Bâhnâmeler Hakkında Bir İnceleme

İlter UZEL

Bedii N. Şehsuvaroğlu (1914-1977)'nin 1961'de yayınladığı bir makale ile İslam Ansiklopedisi'ndeki "Bâhnâme" maddesi bir yana bırakılırsa tıp tarihimizin en az işlenmiş konularından birisinin "Bahnâme"ler olduğu görülür ^{1,2}.

"Bâhnâme" kelimesi, "cinsî arzu", "şehvet" anlamına gelen Arapça "bâh" ile, Farsça "risâle" veya "kitapçık" anlamındaki "nâme" ile teşkil edilmiştir. Günümüz tıbbındaki cinsel sorunlarla ilgili konular, eski bilim sınıflandırmasında ayrı bir başlıkta ele alınmıştır. İşlenen konuların genişliği ve bu alanın özelliği nedeniyle "ilmü'l-bâh veya "ilm-i bâh" gibi başlıklarla bağımsız olarak anılmış; "Bâhnâme" veya "Kitâbü'l-bâh" bu alanda yazılan kitapların genel adı olmuştur.

Kaleme alınan Arapça, Farsça veya Türkçe bâhnâmelerde dini veya tıbbi bakımdan cimâc (cinsel birleşme) adabına yer verilmiş, kadın-erkek ilişkileri etraflı olarak incelenmiş, bu konuda yollar ve yöntemler gösterilmiş, her türlü yetersizlik ve rahatsızlıklara iyi gelen çeşitli ilâçların hazırlanması anlatılmış, tenasül hastalıkları, hamileliğin teşhisi, önlenmesi vb. gibi konular yanında, güzeller ve güzellikler de belirlenmişti.

Bâhnâmelerle ilgili vulgarize yayınları görenler bunlara müstehcen hikâyelerin anlatıldığı eserler gözüyle bakmışlar ve önyargı ile küçümsemişlerdir. Gerçi bazı bâhnâmelerde açık saçık hikâyeler içeren bölümlere çok geniş yer verilmiş, tedavi

1 Şehsuvaroğlu, B.N.: Osmanlı Padişahları ve Bâhnâmeler, *Eczacılık Bülteni*, C.III, S. 9, 1961 (Ayrı baskı).

2 Özcan, A.: Bâhnâme, *İslâm Ans.* 4: 489-490, T. Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1991.

bölümleri daha kısa tutulmuştur³. Hattâ bazılarında pornografik minyatürler yer almıştır. Böylece yanlış kanaatlere neden olun bu hikâyeler yanında, bâhnâmelerde göze, kulağa hitabeden yöntemlerle birlikte, ilâçlar, hatta ilmî anlamda hiçbir tedavi değeri olmayan büyü-sihir benzeri telkin tedavilerinden bile yararlanılmıştır.

Bahnâmeler içinde özellikle Nasreddin Tûsî'ye izafe edilen Farsça **Bâhnâme-i Pâdişâhî** ile Ahmed bin Yusuf el-Tifaşî (1184-1253)'nin derlediği Arapça "**Rüçû'ş-Şeyh ilâ Sibâhî fi'l Kuvvet-i 'alel-Bâh**" memleketimizde çok yayılmış ve birçok kez dilimize çevrilmiştir. Aşağıda bunlar kısa incelenecektir.

TİFAŞÎ'NİN RÜCÛ'Ş-ŞEYH İLA SİBÂHİ Fİ'L KUVVET-İ 'ALE'L-BÂH ESERİ

Bu eserin I. Selim (1512-1520)'in emriyle Şeyhülislâm İbn Kemal (1525-1534) tarafından yapılan bir tercümesi Süleymaniye Küt. Hamidiye No: 1012'dedir. Bunun mütercim nüshası olması pek muhtemeldir⁴. Tercüme Muharrem 926/1519 tarihinde yani Yavuz Sultan Selim'in vefatından 10 ay önce tamamlanmıştır. Harekeli nesihle istinsah edilen güzel bir nüshadır.

Rüçû'ş-Şeyh ilâ Sibâhî fi'l Kuvvet-i 'alel-Bâh eserinin İstanbul kütüphanelerinde muhtelif nüshaları vardır. Tespit edilen diğer nüshalar şunlardır:

1. Topkapı Sarayı III.Ahmed Küt. No: 1940 (Mısır işi müzehhep bir nüshadır ve Seyfi Kansu'ya ithaf edilmiştir, üzerinde haremden çıkma kaydı vardır).

2. Süleymaniye Küt. Karaçelebizade No: 295,

3. Süleymaniye Küt. Vehbi Efendi No: 1652,

4. Süleymaniye Küt. Şehit Ali Paşa No: 2030,

5. Köprülü Küt. II, No: 189,

6. Nur-ı Osmaniye Küt. No: 3505, 3506,

7. Millî Kütüphane, MK YZ A No: 11281

8. Ayrıca eserin taş basması bir nüshası Süleymaniye Hacı Mahmud Ef. No:5539'da mevcuttur.

Öte yandan Şehsuvaroğlu'na göre bu eser İngilizce'ye de çevrilmiş ve Mısır'da 1298/1880'de Şeref; 1309/1891'de Bulak ve 1316/1898'de Meymûniyye Matbaalarında Arapça olarak basılmış; gene 1898'de Fransa'da basılmıştır.

Eserin Ebü'l-Feyz Mustafa tarafından yapılan tercümesinde yazarı Mehmed bin Mustafa el-Mısırî olarak gösterilirse de *Keşfü'ş-Zünûn*'da İbn Kemal tercümesinden bahsedilirken müellif ismi verilmez. *A'lâm* bu eserin Tifaşî tarafından yazıldığını

3 Mesela şahsi koleksiyonumda 16 pornografik resim içeren geç dönem (19 yüzyıl ?) bir bahnamenin fotokopisi vardır.

4 Blz. Şehsuvaroğlu, s.3.

kaydetmektedir. Esasen Tifaşî de *Kitab el-Şifa Li't-Tıb el-Müsned-i ani'l-Mustafa* adlı eserinde *Rücu'ş-Şeyb ilâ Sıbabı*'ni kendisinin yazdığını bildirmektedir⁵.

Aynı eser II. Selim (1566-1574) zamanında Müverrih Gelibolulu Mustafa Âli (1514-1599) tarafından Şehzâde Murad (III. Murad (1421-1451)) adına Saruhan Bozdağ'da 977 H /1569 M tarihinde *Râbât el-Nüfus* adıyla tekrar çevrilmiş; Şehzade Murad, Manisa'da iken ona takdim edilmiştir. Bilinen nüshaları da Süleymaniye Küt. Esat Ef.No:2474 ve Şehit Ali Paşa No:2014 de kayıtlıdır. 109 varak olan bu nüsha nefis tezhiplidir.

Şehsuvaroğlu'nun bildirdiğine göre aynı eserin III. Mustafa (1757-1774) zamanında Nüzhet lakaplı Mustafa Ebu'l-Feyz tarafından *Tuhfetü'l-Müluk* adıyla başka bir Türkçe tercümesi daha vardır. Eser 1185 H/1771'de kaleme alınmış. Muhtelif şahısların tashihine arz edilerek 1187 H /1773'de tamamlanmıştır. Bu tercümelelerin birer nüshası Süleymaniye Esat Efendi No: 2474 ve İst. Üniv. Küt. T.Y. No: 3322 de mevcuttur.⁶

Rücu'ş-Şeyb ilâ Sıbab eserinin Topkapı Sarayı Revan No:1702 de kayıtlı başka bir tercümesi Mustafa bin Hüseyin Paşa (?-?) tarafından yapılmışsa da eserde tarih ve ithaf olmadığı için dil itibariyle XVII. asır sonu ile XVIII. asır başına tarihlenebilmektedir.

BÂHNÂME-İ PADİŞAHÎ

Nasreddin Tûsî'ye atfedilen Farsça *Bahnâme-i Padişahî* Sultanû'l-İslâm Ebu'l-Muzaffer Han İbn-i Sultan Kazan Han İbn Me'mun Halife (?) gibi muhayyel bir şahsa ithaf edilmiştir. Bunun Sultan Yakup İbn-i Devlet Han (?) için yapılan bir tercümesi İst. Üniv. Küt. T.Y. No: 3956'da kayıtlıdır.

Devirleri ve mütercimleri belli olmayan diğer nüshalar da şunlardır:

1. Topkapı Sarayı, Hazine No:581,
2. İst. Üniv. Küt. T.Y. No: 7149-7152,
3. İst. Tıp Tarihi Enst. Y. No: 23/2; 76/1; 106/2; 109/3; 130/4, 140/3,
4. Süleymaniye Küt., Laleli No: 1616,
5. Süleymaniye Küt., Şehid Ali Paşa No:20,
6. Süleymaniye Küt., Aşir Ef.No:2069/1,
7. Süleymaniye Küt., Manisa No:1811/3,
8. Süleymaniye Küt., Manisa No:186/1,
9. Süleymaniye Küt., Kadı zade Mehmet No:342,

5 Bkz. Şehsuvaroğlu, s.3.

6 Milli Kütüphane yazma koleksiyonunda gene Ebü'l-Feyz Mustafa'nın başka bir *Tuhfetü'l-Müluk* nüshası daha mevcuttur (MK Yz A.3900). Eser 1183 H/1770M de Seyyid Şaban bin Yusuf tarafından istinsah edilmiştir. Bir bahnâme değildir, incelenmesi gerekir.

- 10.Cerrahpaşa Tıp F., Tıp Tarihi Kit. No: 646,
- 11.Konya Koyunoğlu No: 12067,
- 12.Fatih Millet, Ali Emiri T.Y. No:32,
- 13.Milli Küt. MK Yz No: A 1315,
- 14.Milli Küt. MK Yz No: A 1728/2,
- 15.Milli Küt. MK Yz No: A 3425,
- 16.Milli Küt. MK Yz No: A 683.

Amacımız şimdiye kadar bilinmeyen yeni bir bahnâmeyi tanıtmak olmakla beraber, karşılaştırma yapılabilmesi için aşağıda *Bâhnâme-i Pâdişâhî* fihristi verilmiştir.

Bâhnâme-i Pâdişâhî'nin Fihristi

Bahnâme-i Pâdişâhî, 18 bab (bölüm) olarak düzenlenmiştir. Bu bölümler:

1. **Bab-ı evvel** -Tedbir-i insan ve mizaçları.
2. **İkinci bab** -Müfredât-ı edviye gıdaları.
3. **Üçüncü bab** -Hûlâsâ-ı müfredât-ı edviyeler ki sıhhat-i insana gereklidir.
4. **Dördüncü bab** -Mürekkebb gıdalarında ve helvalarında ve mizac-ı insanın ıslahın ve eflahın, zayıf ve süst(?) endamlığın def ider ve efâ'l-i cimât kuvvetli kılar.
5. **Beşinci bab** -Şarablardır ki kanı saflaştırır.
6. **Altıncı bab** -Müferreh macunlardır ki cevârişlerdedir kim beldeki bürûdeti ve âzâdaki rutûbeti zâil ider.
7. **Yedinci bab** -Hoknaldır kim veca' el-mefâsıl ve ırkun'nisa'da bil agrısun ve ervâh-ı fâsidei ve kuluncu def ider ve beli muhkem ider ve efâ'l-i azîmeyi kavî kılar.
8. **Sekizinci bab** -Kuşaklarda ve giyeceklerdedir kim fusulli erba'da tabiat-ı insana münasib olub maraz hasıl olmya.
9. **Dokuzuncu bab** -Katıklardadır kim veca 'el-mefâsıl ve bel agrısınunu ve ırku'nisa'da fâsıd yılleri ve kuluncu def ider.
10. **Onuncu bab** -Cimâ' şartlarıdır kim ne vecihle olur. Beden-i insana ziyan olub zaiflik ve ter kaçluk(?) getirmeye bi-'avnillah.
11. **On birinci bab** -Edviyelerdedir kim zekere tılâ ideler, galîz ve kâim da kana yenba'î bi 'avnillah.
12. **On ikinci bab** -Edviyelerdedir kim zekere tılâ ideler, kim yanbağı tavil ide.
13. **On üçüncü bab** -Edviyelerdedir kim el-ayak parmakları arasına dürteler cimâa kuvvet vire ve zekere kona yanbağı kâim ola, ne kadar iderse zaif olmya.
14. **On dördüncü bab** -Ağızda tutacak hablar edviyesinin beyanındadır kim cimâ'da yeki lezzet faide mücerret.

15. **On beşinci bab** -Edviyelerde kim cimâ^c yeki lezzet vire, fâile ve mefula bile, ikisine bile,
16. **On altıncı bab** -Edviyelerdedir kim avreti bakır gibi ider hiç fark olmaz, kıyvtı dar ider tende cima olunmaz.
17. **On yedinci bab** -Edviyelerdedir kim avreti yüklülüğe koya mücerred bikir gibi ide.
18. **Ons ekizinci bab** -Hamile olmayan avreti hamile ide, bi ^cavnillâh.

II.Murad'a (1421-1451) Armağan Edilen Bâhnâme

Bedii N.Şehsuvaroğlu'nun tanıttığı ve en eski Türkçe Bâhnâmeler arasında yer alması gereken eserin özellikleri şöyledir: Metinden Muşa b. Mes'ud'un bu eseri Sultan Murad bin Mehmed bin Bayezid (II.Murad, 1421-1451) adına Farsça'dan tercüme ettiğini öğreniyoruz.

Yazma "Bismillahirrahmanirrahim, Şükr-ü sıpas ve Hamd-ü bi-kıyas ol Hakim-i mutlak hazrete kim hikmetinin darüşşifası, tabibleri Cehl-ü tabiat havassının...) diye başlamakta ve: "Nev-i diğere, eğer zekeri susam yağı ile yağlasa cimâ^c etse yüklü olmaya, temmet bi ^cavnillâh." diye bitmektedir.

Bâhnâme-i Pâdişâhî 18 bab'dır. Bu yazma 17 bab olarak telif edilmiştir. Bablar da 6. bab'a kadar birbirlerinin aynıdır sonra kısmen fark etmektedir.

Eserin tıbbi özelliklerini göstermek ve diğere bâhnâmeler ile karşılaştırmak için aşağıda fihristi verilmiştir.⁷

1. **Evvelki bab:** Evâmiri ve mizaçları beyan eder.
2. **İkinci bab:** Cimâ^ca kuvvet eden gıdaları beyan eder.
3. **Üçüncü bab:** Edviye-i müfredede beyanındadır ki cimâ^ca kuvvet eder.
4. **Dördüncü bab:** Edviye-i mürekkebe beyan eder ki meni'yi ziyade eder, şehveti arttırır.
5. **Beşinci bab:** Şarablar beyanındadır ki şehveti ziyade eder.
6. **Altıncı bab:** Cevarişler ve me^cacin babındadır ki cimâ^ca kuvvet verir.
7. **Yedinci bab:** Şol edviyelerin beyanındadır ki zekeri anımla ovalar ta ki katı olur.
8. **Sekizinci bab:** Şol haplar ki kaçan dil altında tutalar, zekeri kâim ide.
9. **Dokuzuncu bab:** Kuşaklar ve kemer kuşaklar beyanındadır ki cimâ^ca kuvvet vire ve meni'yi kabı içinde saklaya.
10. **Onuncu bab:** Taban altlarına dürtülen devalar beyanındadır ki cimâ^ca kuvvet ider.

7 Bk. Şehsuvaroğlu, B. N., a.g.m.

11. **On birinci bab:** Cimâ'ın lezzetin ziyade ider otlar beyanındadır.
12. **On ikinci bab:** Cimâ'a kuvvet iden şafları beyan ider.
13. **On üçüncü bab:** Cimâ'a kuvvet veren hukneler beyan beyanındadır.
14. **On dördüncü bab:** Cimâ'ın eşkâlini beyan ider ki hangi dürlüsü eyüdü.
15. **On beşinci. bab:** Zekeri yoğun edecek edviyeleri beyan ider.
16. **On altıncı bab:** Ferci dar ve ıssı edecek otlar beyanındadır.
17. **On yedinci bab:** Avretler yüklü olıcak veya olmıyacak otlar beyanındadır.

Bu nüshanın diğer *Bâhnâme-i Pâdişâbî* tercümelerinden bir farkı da diğer nüshalarda ithaf "Sultan el-İslam Ebu'l-Muzaffer Han İbn Sultan Kazan Han İbn Me'mun Halife"ye olduğu halde bu yazmada "Ebu'l-Muzaffer Kim Hibetullah oğludur. Hibetullah Mehmed oğludur. Mehmed Erdeşir oğludur. Erdeşir Kigat (Keygubet) oğludur. Kigat Mihras (Mehrasb) oğludur Mihras Hercas (Hercasb) oğludur ve Hercas Camesb hekim oğludur" denmekte hatta "Camesb ki ol bizim ceddimizdir" ifadesiyle Farsça nüshasının yazarıyla *Şehname*'nin efsanevi şahsiyeti ile akrabalık kurulmaktadır. Bu eser değişik noktalardan orijinallik taşımaktadır ve Türkçe ilk tıp yazmaları arasında yer alabilir.

Osmanlı-Türk Hekimleri de bu alanda telif eser yazmak için denemeler yapmışlardır. Mesela Hekimbaşı Kâtipzâde Mehmed Ref'i (1682?-1769)'nin henüz hassa hekimi iken I. Mahmud (1730-1754) zamanında yazdığı *Risâle fi-Bâh* bu arada zikredilebilir. Bu küçük risaleninin birer nüshası Süleymaniye Esat Ef. Küt. No: 2470; İst. Üniv. Küt. T.Y., No: 2706 da mevcuttur.

III. Ahmed (17318-1730) in kadınlara aşırı düşkünlüğü (zaf-i bâh'a müptela olması) üzerine kaleme alınan bu üç bölümlük eserde tenâsül organları ve hastalıkları, cinsî arzu noksanlığının sebepleri ve ilâçları ile yer yer şehvet arttırıcı hikâyeler yer almıştır.

Tuhfe-i Müteehhilin ve Mustafa Ebû'l-Feyz

"**Tuhfe-i Müteehhilin**" (Evlilere Armağan) veya *Müşevvikü'l-Tabîa fi Emri'l-Cimâ* (Cimâ' isteğinde Tabiatın Teşviki), Abdurrahman Şirazi'nin eserinin Mustafa Ebulfeyz el Tayyib (1091-?) tarafından yapılan Türkçe tercümesidir.

Eserin 6, 7 ve 8. babları noksan müzehhep bir kopyası şahsi kütüphanemdedir.⁸ Yazma eser kütüphanelerinde bu eserin başka nüshasını bulamamıştım. Ancak tarafımdan Millî Kütüphane çalışmalarım sırasında eksiksiz bir nüshaya daha tesadüf

8 Tabib Mustafa Ebu'l-Feyz: *Tuhfe-i Müteehhilin*, 23 varak, ince kağıt aharlı, x cm., yazı x, harekesiz nesih, altın çerçeve içinde 21 satır, bab başları ve reçete başları surh ile, 7, 8, 9. bab'lar noksan, sonradan yapılmış çehar kuşe ebru ciltli.

ettim⁹.

Ebûl-feyz Mustafa'nın hayatı hakkındaki bilgiler Yrd. Doç. Dr. Bedizel Zülfikar'ın çalışmalarıyla aydınlatılmıştır¹⁰. Doğum tarihi hakkında da kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. *Hulâsatü't-Tıbb* adlı eserinin önsözündeki "... tarih-i hicretin 1163 senesine bâliğ oldukda sinn-i fakir yetmiş ikiye bâliğ olmuş idi..." ifadesinden 1091 tarihinde doğduğu anlaşılmaktadır.

Ebulfeyz Mustafa, hekim olduğunu yukarıda zikrettiğimiz künyesinde bildirir. *Düstürü't-Tabib fi Ameli Mizânî't-Terkib* adlı eserinde de Sultan Ahmed Darüşşifâsı'nda birinci tabip olduğunu anlatmaktadır.

Ayrıca *Risâle-i Fezziyye* nüshalarının istinsah kayıtları da onu bize "huzzak-ı etibba-ı zamânen" ve "Sultan Ahmed Darü's-şifâsı Reisü'l-etibbası" olarak tanıtmaktadır.

Tabip Mustafa'nın "tıp fenni"ni nasıl öğrendiğini de yine *Risâle-i Fezziyye*'den öğreniyoruz. Buradan gençlik yıllarından o güne gelinceye kadar tıpla uğraştığını; tıbbın bütün inceliklerini ve hakikatlerini, bütün kaidelerini ve pratik uygulamalarını öğrenmek için uzun yıllar Reisü'l-etibbâ hizmetinde çalıştığını ve Allah'ın lütuf ve keremiyle gücü yettiğince pratik uygulamalar yaparak hastayı tedavi eder hale geldiğini anlatır:¹¹

Hizmetinde bulunduğu bu Reisü'l-etibbâ kim olabilir? Bazı kaynaklar Tabip Mustafa'nın Hayatizâde'(?-1692)'nin talebesi olduğunu yazarlar. Ancak eserlerinde Hayatizâde ile ilgili hiçbir kayda rastlanmamıştır. Zaten Ebû'l-feyz Mustafa'nın doğum tarihi böyle bir ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Çünkü buna göre Hayatizâde 1692'de öldüğünde Ebû'l-feyz Mustafa 12-13 yaşlarındaydı. Ayrıca *Düstürü't-Tabib fi Ameli Mizânî't-terkib* adlı eserini Reisü'l-etibbâ Ömer Efendi (Ölm.1723)'ye "arz ettiğini" bildirmesi¹² ve *Risâle-i Fezziyye*'de Ömer Efendi için kullandığı "rehnümâ-yı tarikat-ı fenn-i tabâbet olan vaktinin feridi ve asrının vahidi Reisü'l-etibbâ-ı şehriyâri, üstadım, velinimetim..." ifadesi bize bu Reisü'l-etibbâ'nın yani Ebû'l-feyz Mustafa'ya ustalık etmiş kişinin Ömer Efendi olabileceğini kuvvetle düşündürmektedir. Bu ifadelerden hareketle Ebû'l-feyz Mustafa'nın tıbbi usta-çırak usulüyle öğrendiğini düşünebiliriz. Ancak Bursalı Tahir'in, müellifini çeşitli mollalıklarda bulunduğunu söylemesi onun

9 M.K.Yz.A.1728/1, Mustafa Ebu'l-Feyz el-Tayyib: *Müşevvikü'l-Tıbb (a) fi Emri'l-Cimâ*, 51 varak (1b-29b); kağıt kalın, filigransız, 214x150mm., 23 satır, bab başları ve reçete başları surh ile, yazı bozuk talik; kırmızı meşin ciltli. (37b)'den (51b)'ye kadar Bahnâme-i Padişahî var (MK Yz.A.1728/2). Yazma 1975'de 600TL.'ye Zeki Korucu'dan satın alınmış.

10 Zülfikar (Aydın), B.: Ebu'l-Feyz Mustafa Efendi ve Ünlü Eseri Risâle-i Fezziyye'ye Ait Yeni Bilgiler, 3. *Türk Ecç Tarihi Topl.* (3-4 Haziran 1996-Eskişehir).

11 Zülfikar (Aydın), B.: a.g.m.

12 Hicri olarak verdiğimiz bu tarihleri milâdi tarihe çevirdiğimizde 1091 / 1680; 1163 / 1750 tarihlerini bulmaktayız. Ancak bu durumda aradaki fark 70 çıkmaktadır. Konuya tarih çevrisiyle uğraşan uzmanların açıklık getireceğine inanıyoruz.

ilmiye tahsili görmüş olmasını gerektirmektedir¹³. Kaynaklar yeterli olmadığından bu konuda kesin bir kanaata varılmamıştır.

Mustafa Ebû'l-feyz ve *Risâle-i Feyziyye* eseriyle ilgili bir diğer yanlış bilgi de Hayâtizâde Mustafa Feyzi Efendi adına yazıldığıdır. Oysa eser Kazasker Feyzullah Efendi adına yazılmış, eserin adı da onun adına nisbetle “Risâle-i Feyziyye” diye isimlendirilmiştir¹⁴.

Bu durum eserin önsözünde de açıkça ifade edilmektedir. Yazar “dertlilerin ve kimsesizlerin sığınağı olan bir melek tabiatlı zatın yüce kapısına intisâb ve istinâd” ettiğini bildirerek ondan uzun uzun övgülerle söz eder. “Fakirlik akrebinin sokmasıyla yaralı”, “sıkıntı ateşinin iltihabıyla hummalı” iken bu hallerden onun sayesinde kurtulduğunu ve bu edviye lûgatını onun bol nimetlerine bir teşekkür ifadesi olarak tasarlandığını anlatır, sonunda “böyle kerem sahibi bir zatın adına yazılan bu risâlenin aynı isimle müsemma olması uygun olacağından bu risâle şerefli isimlerine kıyasla Risâle-i Feyziyye fi Lûgati'l -Müfredâti't-Tıbbiyye ismiyle isimlendirilmiştir”, der.

Ebû'l-feyz Mustafa'nın eserlerine gelince, bunlardan biri Hekimbaşı Salih b.Nasrullah (ölm.1670)'ın *Gayetü'l-İtkân* isimli Arapça eserinin Türkçe'ye tercümesidir”. *Nüzhetü'l-ebdân fi Tercemeti Gayeti'l-İtkân* adını verdiği bu tercümeyi, Hekimbaşı Salih b.Nasrullah'ın torunlarından Kazasker Feyzullah Efendi'nin ricası üzerine yapan Ebû'l-feyz Mustafa tercümeyi 1141 (1728) senesinde tamamlamıştır. Eser 1303 (1885)'de İstanbul'da basılmıştır.

Bir diğer eseri *Düstûrü't-Tabîb fi Ameli Mizani't-Terkîb*'dir. 1136 (1723)'de yazdığı bu eser, müfret-mürekkep devalardan ve ölçülerden bahseden küçük hacimli bir eserdir.

Ebulfeyz Mustafa'nın bir başka eseri de *Hülâsâtü't-Tıbb*' dir. Bu eser bazı kaynaklarda Hayâtizâde Mustafa Feyzi Efendi'ye ait gösterilmiştir. Ancak önsözündeki “... tercümesine muvaffak olduğum Gayetü'l-İtkân tercümesi ki...” ifadesi, müellifin Ebû'l-feyz olduğunu açıkça ortaya koyar.

Bursalı Mehmed Tahir, Ebû'l-feyz Mustafa'nın Yenişehir, Bursa ve Mekke mollalıklarında bulunduğunu ve 1157 (1744)'de İstanbul'da vefat ettiğini bildirmektedir. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi *Hülâsâtü't-Tıbb*'in önsözünde 1163 (1749)'da 72 yaşında olduğunu bildirdiğinden dolayı bu tarih doğru olamaz, H. Tuncer'in *Yabancı Bitkiler Sözlüğü* adlı eserinde, “Yazarın ölüm tarihini de çok araştırdım. İstanbul Râgıb Paşa Kitaplığı 945 No. Kayıtlı şöyle bir şerh buldum. “Faziletli tabib ve mütercim Ebul Feyyaz Mustafa Efendi 1168 senesi Cemaziye'l-evvelin 26'ncı Pazartesi günü ikindi namazında hakkın rahmetine kavuşmuştur. Tanrı günahlarını affetsin”, şeklinde bir bilgi verilmektedir. Râgıb Paşa Ktp. 945 numarada kayıtlı, yazarın sözünü ettiği

13 Bursalı Mehmed Tahir: *Osmanlı Müellifleri*, C.3., İstanbul, 1342, 1923, s.237.

14 Zülfişkar (Aydın), B: a.g.m.

eser Hülâsâtü't-Tıbb'dır. Ancak Bedizel, bu eserde böyle bir kayda rastlayamadığını bildirmiştir. Tuncer'in verdiği bu bilgi Ebû'l-feyz'in ölüm tarihi olarak daha uygun görünmektedir¹⁵. Ancak kaynağın doğruluğu tespit edilemediğinden yine de kesin bir şey söylenememektedir.

Ebû'l-feyz Mustafa, bu eserinde çeşitli eser ve müelliflerden topladığı bilgileri aktarmış, bunlara bir şey eklememiştir diyebiliriz. Hekim olduğunu bildiğimiz Ebû'l-feyz Mustafa'nın hiçbir tecrübesini aktarmamasını eserin devâların tanınmasını sağlayacak bir lûgat düzenlemek amacıyla açıklayabiliriz.

Tuhfe-i Müteehhilin'e gelince, yazar, esere cimâ'in yarar ve zevkini belirterek başlıyor. Tabib Mustafa Ebû'l-feyz'den Abdurrahman bin Nasr bin Abdullah Şirâzi'nin telif ettiği Arapça eseri çevirmesi istenmiştir. O da bu eseri (10) bölümde hazırlanmıştır. Eserde Galenos, (131-200) Huneyn bin İshak (809-877), İbni Sinâ (980-1037) ve Davud el-Antâki'nin (?-1599) adları geçer, kendi kişisel gözlemlerine de yer verilir.

Tûhfe-i Müteehhilin (Müşevvikü'l-Tabîa fi Emr'il-Cimâ')

Tûhfe-i Müteehhilin'in şimdilik iki nüshası bilinmektedir. Bunlardan bir tanesi şahsi kütüphanemde, diğeri de Milli Kütüphane'dedir.

Eser on bölüme (bab); her bölüm de alt bölümlere (fasıl) ayrılmıştır. A: Dr. İter Uzel Kütüphanesi nüshası, B: Milli Kütüphane nüshasıdır.

1. **Bab:** Mahbûbelerin organlarında olması gereken güzel nitelikler (A2b-A4a),
2. **Bab:** Mahbubelerin şehvetlerinin az ya da çok olduğunu gösteren belirtiler (A4a-11b),
3. **Bab:** Mahbubelerin yüz rengine güzellik veren ilaçlar (A11b),
4. **Bab:** Kıl çıkarıcı ilaçlar (A11b-A17b),
5. **Bab:** Dişlere parlaklık veren, kirlenmesini önleyen ilaçlar (A17b-B17a),
6. **Bab:** Bedeni şişmanlatan ilaçlar (B17a-B19b),
7. **Bab:** Ellere ve parmaklara konacak ilaçlar (B19b-B21a),
8. **Bab:** Mahbûbelerin ferclerini dar ve sıcak eden, akıntı ve kokuyu gideren ilaçlar (B21a-B22b),
9. **Bab:** Koku giderici ilaçlar (B22b-B24b),
10. **Bab:** Garip sırlar (B24b-A23b).

¹⁵ Bu kaynaklardan bazıları: Hayatizâde Mustafa Feyzi: *Yabani Bitkiler Sözlüğü*, (Yabani Bitkilerin Tıpta İlâç olarak Kullanışları.) 2 Cilt, Çev: Hadiye Tuncer, "T.C.Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Ankara, 1978.; Bursalı Mehmed Tahir: *Osmanlı Müellifleri*, 3c., İst., 1342(1923), s.232-233, 237; Şehsuvaroğlu, B.: *Eczacılık Tarihi Dersleri*. İst., 1970.s.298; Gökyay, O.Ş.: *Destursuz Bağa Girenler*, İst., 1984, s.41; Şeşen, R. Ve Ark.: *Türkiye Kütüphaneleri İslâmî Tıp Yazmaları Kataloğu*, İst., 1984, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, s.214, 218-219.

Birinci bab'da kadın güzelliği ve organlarında bulunması gereken güzel niteliklerin önemi anlatılarak yüz güzelliğinin önemi vurgulanır. Buna göre, güzel kadının saçları, kaşları, kirpikleri ve gözleri siyah (!) olmalıdır.

Güzel kadının dili, dudakları, yanakları ve ardının kaynakları (kaşçaları) kırmızı olmalı; yüzü, başı, topukları ve ardının kaynakları yuvarlak olmalıdır..

Yazar kendine göre tasarladığı güzelliği tanımlamaya devam ederek güzel kadının organları arasında uyum bulunması ve davranışının da latif olması gerektiğini belirtiyor ve bir tercümesine "hikaye" koyarak konuyu özetliyor. Ortaya çıkan "güzel modeli" şöyledir:

"Afet-i devran, aşub-u cihan, servi boylu , sırma saçlı, hilâl kaşlı, ahû gözlü, çekme burunlu, hokka ağızlı, kiraz dudaklı, inci dişli, şirin sözlü, püskürme benli, gümüş gerdanlı, yüzü dolunaya, yanakları güle benzer, göğsü ışıldayan aynaya, kolları dökme balmumuna, elleri pençe-i hurşid'e benzer."

2. **İkinci bab**'da kadınlık organının özelliği (fantazilere dayanılarak) anlatılmaktadır. Mesela "mahbûbenin ağzı küçük ise ferici de dar olur, dilinin kırmızılığı fazla olursa fercinin rutubeti de az olur... gibi". Yazara göre dudakların ince olması şehvet azlığının bir belirtisidir.

Daha sonra kadınlık organının bir sınıflandırması yapılmaktadır. Buna göre sekiz tip kadınlık organı vardır:

1. Müteşahme (fercin iç yağı ile dolu olması),
2. Lezika,
3. Kırağ,
4. Cevfa,
5. Müteahheteme,
6. Şuhra,
7. Müteahnike,
8. Fehva.

Mütercim, Akdeniz Havzası ve Ortadoğu kadınlarını da sınıflandırmaktadır. Ona göre "Anadolulu kadınların ferçleri her yönden daha temiz-pak"tır, "Mekkeli kadınlar cazibeli, şehvet dolu, cimâ'ları da lezzetli olur; ancak bedenlerinin rengi, güzel hüsn-ü cemâl sahibi bedenliler gibi değildir." "İyi geçinmek ve hoş sohbet etmek isteyenler, Iraklı kadınlarla evlenmelidirler"... gibi.

Daha sonra yaşların İbni Sina'ya göre olan klâsik sınıflandırması yapılmakta; yaşlara göre cimâ' istekleri de yorumlanmaktadır. Yazar ilk menstruasyon yaşını (10) olarak kabul etmektedir. Cimâ' yapılabilecek süre 26 yıl (10-36 yaş)dır. Gene şehvet fazlalığının başka bir sınıflaması daha yapılmaktadır.

Bu bab'da kadınlar doyuma ulaşmak bakımından da çabuk, orta ve ağır olarak sınıflandırılmış; cinsel boşalmanın erkekle aynı anda olmasının sevgiyi arttıracığı vurgulanmıştır.

Kadınların ferçlerinin erkeklik organı ile uyumu da önemlidir. Cimâ^c in tam lezzeti için bu uyum şarttır. Değilse haz orta derecede veya eksik olur. Meselâ erkeğin organı uzun ve büyük ise (buna filâ, Türkçe fil denir), hazzın tam olması için kadınlık organının büyük tipi (file) ile birleşmesi gerekir. Aksi taktirde doyum eksik olur. Mamafileh yazar burada kişisel yorumunu da yaparak "lezzetin orta olması da o kadına göredir" demektedir.

3. Üçüncü bab'da tenin nasıl güzel olabileceğine değinilerek önce benleri giderme yolları bildirilmektedir. Burada genellikle bitkisel droglardan yararlanılarak düzgün'ler (pudra) hazırlanmaktadır. Meselâ "bakla, burçak ve acı bakla ile turp tohumu ve nişasta eşit miktarda alınıp döğölüp yüze sürülür" gibi...

Ayrıca sabah uykudan kalkınca yüze sürülen ilâçlar da hazırlanabilir: "Yüzdeki lekeleri, çil ve benekleri yok etmek için bir limonun tepesini kesip içine mısır tanesi doldurmalı, ağzı kapatılıp küle gömülmeli, pişince çıkarılıp, banyoda çil olan yerlere sürülmelidir. Birkaç defa sürünce çiller kaybolur..." gibi.

Akşam yatarken sürülen ilâçlar yüz derisini güzelleştirir. Meselâ "beyaz balmumu, üstübeç, dana iç yağı, gül yağı eşit miktarda alınır. Yağlar eritilip üzerine üstübeç ilâve edilir. Pomad akşamları yüze sıvanır, sabah olunca saf su ile yıkanır" gibi.

4. Dördüncü bab'da kıl çıkarıcı (pilatuvvar) ilâçlarla kılları beslemek için kullanılan ilâçların formülleri verilmiştir. Yazar önce kılları sınıflandırmıştır:

1. Yüz ve beden güzelliğini artıran ve yararlı olan kıllar (saçlar, kirpikler ve kaşlar),
2. Yalnız güzellik verenler,
3. Yararlı kıllar (vücut kılları),
4. Fena kıllar (koltuk altı ve kasık kılları).

Bunları gidermek için kılın üzerine ayva çekirdeği suyu sürülmeli; işlem ayda üç defa tekrarlanmalıdır.

Kıl çıkarıcı bir ilâç da şöyle hazırlanır: Yanmış fındık içi (20 adet) ayvadane gülü, lâden, zırnık, kunduz (1) er (cüz) alınır. Bir demir kap içinde ban yağı ile siyahlaşınca kadar kaynatılır ve kıl bitmesi istenen yere sürülür... gibi.

Bu bölümde başka kıl kuvvetlendirici formüller de verilmektedir.

Gene bu bölümde Galen ve İbni Sina'dan birer formül ile saçları güzelleştirme, kıvırcık dolaşık saçı açma gibi işlemler ile kıl çıkarıcı ilâçlar da verilmiştir. Meselâ kuduz böceğinin gövdesi menekşe ve zeytin yağı ile koyulaşınca kadar kaynatılır ve istenen yere sürülür... gibi.

Ayrıca, koltuk altı ve kasık kıllarının banotu, afyon ve sirke eşit miktarda alınıp kaynatılır ve birkaç defa sürülürse dökülebileceği de belirtilmektedir.

5. Beşinci bab'da dişleri parlatan ve ağız kokusunu önleyen ilaçlar anlatılmıştır. Burada, "Sünun" adı verilen diş parlatici ilâçların formülleri yanında ağız kokusunu gideren ilâçlar da anlatılmaktadır. Çünkü "mahbûbelerin dişleri beyaz ve ağız kokuları hoş olursa bu, onların güzelliğine güzellik verir, eğer dişler siyah olur, ağızları fena kokarsa bu güzelliklerine hanel getirir".

6. Altıncı bab'da besleyici ve şişmanlatıcı ilâçlara yer verilmiştir. Burada önce gıdaların besin değerleri verilmiş, sonra dokuz şişmanlatıcı formül verilmiştir. Formüllerde genellikle karbonhidrat, yağ ve protein içeren kalorijen gıdalara rastlamak mümkündür. Süt, tereyağ, nohut, bakla unu, mercimek, haşhaş tohumu vb. gibi. Ayrıca İbni Sina'dan alınan bir formül de vardır. Kadınlık organı, uyluk gibi bazı organları besleyici tedaviler de bu bölümde anlatılmış, ayrıca Galen'den verilen bir tavsiye yer almıştır.

7. Yedinci bab'da ellere ve vücudun diğer yerlerine yakılan çeşitli kına formülleri verilmektedir. Kına, bazen altın sarısı, bazen kuzgunî siyah, yeşil ve turkuvaz rengi (firûze) olarak hazırlanmaktadır. Bu konuda (10) formül verilmiştir...

8. Sekizinci bab'da da deodorant'lar anlatılmaktadır. Burada beş formül verilmiştir. Kullanılan droglar arasında nane, merzengüş, mersin yaprağı, sandal, tarçın, sümbül gibi droglar da vardır. Ayrıca koku giderilmesi için banyodan sonra misk, Kâbe fesleğeni vb... gibi ilâçlarla vücudun ovulması önerilmektedir.

9. Dokuzuncu bab'da kadınlardaki vajinal akıntının tedavisi anlatılmaktadır.

10. Onuncu bab'da "garip sırlar" verilmektedir. Folklorik tıp açısından önemli olabilecek bu bölümde şu konularda tavsiyeler yer almıştır:

- Kadının başkasıyla ilişkisi olup olmadığını anlamak,
- Kadını kendine bağlamanın yolları,
- Kadını kendine aşık etmek,
- Kadının sırlarının açığa vurmasını sağlamak,
- Kadının bâkire olup olmadığını anlamak,
- Kadının hamile olup olmadığını anlamak,
- Doğacak çocuğun erkek mi, dişi mi olacağını bilmek,
- Doğumdan sonra plasenta'yı (eş) çıkarmak,
- Gebeliği önleyen ilâçlar,
- Gebeliği sağlayan ilâçlar,
- Kıymetli taşlardan yararlanarak kadını kendine çekmek,
- Afrodiziyak ilâçlar,
- Erken boşalmayı önleyen ilâçlar.

Antikçağ tıbbi açısından bir değer taşıdığı şüpheli olan bu formül ve tavsiyeler olsa olsa folklorik tıp ve telkin tedavisi “Psikoterapi” açısından bir değer taşıyabilir. Bunların asıl kaynakları Antik Tıpta veya Ortaçağ İslam Tıbbı’nda bulunabileceğine göre sekonder kaynak olabilirler. *Tühfe-i Mütebbilîn*’de yer alan bu bilgilerin sekonder bilgiler olması akla daha yakın gelmektedir.

Tühfe-i Mütebbilîn’de macun terkiplerinin yer almaması ilginçtir. Konuya bütünlük getirmesi için Dr. Kenan Süveren ile birlikte yayınladığımız Şerefeddin Sabuncuoğlu (1385-1468?)’nin *Mücerreb-Nâme* eserinden alınan 9 formülü aşağıda veriyoruz.¹⁶

Şerefeddin Sabuncuoğlu (1385-1468?)’nin 1465 yılında yazdığı **Mücerreb nâme** eserinde yer alan **Afrodizyak Formüller:** (Süleymaniye Küt.Fatih No: 3619)

Macunu bellûd: (16b)

Bu macun üreme yollarını açar ve cimâ’ca kuvvet verir. Yapılışı: Fülful, zencebil, karanfil, darçini, mastika, zire-i müdebbir, kavrulmuş küzbere, herbirinden (6) şar dirhem. Bellûd (200) dirhem. Hepsi birlikte döğülür, elenir. (3) katı kadar köpüğü alınmış balla macun yapılır. Şerbeti büyüklere (10) dirhem küçüklere (5) dirhemdir.

Macun-u bah: (16b)

Bu macuna “macun-u hasene” de derler. Cimâ’ca arzusunu çok kuvvetlendirir, mideyi kuvvetlendirir, iştahı artırır ve fena yelleri dağıtır ve bagma kuvvet verir. Hippokrat der ki: “Her kim ki bu macunu yese ve gıdasını düzenlerse o kişinin tıba ihtiyacı vardır. Yapılışı: Anason-u mısri, kerfes tohumu, kışır tohumu, şalgam tohumu herbirinden (10) dirhem, zirruverd (2) dirhem, mastika (2) dirhem, karanfil, akır karha, ud-i hind herbirinden (1) er dirhem. Bunlar ayrı ayrı döğülür, elenir, hepsinin (3) katı köpüğü alınmış balla macun yapılır. Günde (1) miskal kullanılır.

Macun-u mütevekkili: (17a)

Cimâ’ca kuvvetlendirir kuluncu açar ve mide zayıflığı, erken boşalma, humor ve mafsâl ağrısını giderir, gut’a faydalıdır. Yazın, kışın, vakitli, vakitsiz ve perhizli ve perhizsiz kullanılabilir. Yapılışı: Türbid (8) dirhem, sakamonya (4) dirhem, tohum-ı kerfis, nar-ı misk zencebil, akınkarha, hayr-ı buvva, karaviya herbirinden (2) şer dirhem. Şeker-i teblizi ve bütün ilaçlar birlikte bal, sakamonya, benefşe yağı ile eritilir, bala katılır üzerine (15) dirhem tatlı badem yağı dökülür. Şerbeti büyüklere (2) miskal, küçüklere (3) miskaldir.

16 Uzel, İ., Süveren K.: *Mücerreb-Nâme (Şerefeddin Sabuncuoğlu)*, AKM Yay:TTK Basımevi, Ankara, 2000.

Macun-u müferrih: (25a)

Bu da ferahlatıcı bir macundur. Cinsel gücü artırır. Hazmetticidir, cildi güzelleştirir ve kişiyi rahatlatır. Yapılışı: Karanfil, berbase, suud, habbü'r-selam, kebabe, cevz-i bevva, mastaki, darcini, buzidan, anison, irasa, encura, helyum, cevz-i hindi, cevz-i rumi, badem-i mukaşşer, herbirinden (3) dirhem, ud-i hindi, kurkum behmen, herbirinden (1) dirhem varakü'l-hayal. Bütün ilaçların toplam miktarı kadar eğer varakü'l-hayal bulunmazsa (5) dirhem afyon. Hepsi belirtilen ilaç toplamı kavrulmuş buğday unı yahut leblebi ile dövülür. Sonra hepsi tekrar toplamın üç katı kefi alınmış balla macun yapılır. Şerbeti büyüklere (3) dirhem zayıflara yeteri kadar.

Macun-u felasefi: (25b)

Bu macun balgamı keser, yelleri boşaltır, meniye artırır ve deli revan eyler. Mecu'l mefasıldaki faide eder ve diş diplerini katılaştırır. Yapılışı: Fülül, dar-ı fülül zencebil, darcini, emlec, helile, şitarac, ziravend-i müdahrac, babunc asel-ı köknar, acı, cevz-i hindi husyetü's-saleb. Herbirinden (10) dirhem mevz-i münakki (30) dirhem, bezr-i naziyane (7) dirhem, bu ilaçlar ayrı ayrı dövülür elenir, toplam (3) katı köpüğü alınmış balla macun yapılır. Şerbeti (3) dirhemdir.

Macun-u İbni Sina: (26a)

Formülü verilen macunlar arasında bundan daha iyisi macun yoktur denmektedir. Ağız kokusunu giderir, balgamı keser, ağızdan gelen kara suyu keser, gövdedeki yelleri, saru bikrini kuvvetlendirir, mesane taşını eritir, basura faydalıdır, cimaa kuvvet verir, bel ağrısını giderir. Yapılışı: Nanahvah, bez-i cezer, bezr-i şibit herbirinden (12) dirhem. Besbase, karanfil, mastika herbirinden (12) dirhem. Akıtkarha, ud-i ham, herbirinden (1/4) dirhem, Misk (7) çekirdek yahud (9) çekirdek. Bu droglar yarı bal yarı şekerle macun yapılır. Şerbeti hergün (3) dirhemdir.

Macun-u çörekotu: (27b)

Erken boşalmayı önler, bel ağrısını, baş dönmesine ve erliğinden kalanlara hazımsızlığa ve kalp ağrısına faydalıdır. Yapılışı: Habbetü's sevda (20) dirhem, zencebil (5) dirhem, karanfil darcini herbirinden (2) şer dirhem, dasını fülül (3) dirhem, kebabe (3) dirhem, beyr-i bassalzağ, feran (2) dirhem, suud (1) dirhem, bezr-i incir (5) dirhem, cevz-i bevla (5) dirhem, mastika (3) dirhem, kendir (1) dirhem, havlican (3) dirhem bellud unu kavrulmuş (60) dirhem buğday unu kavrulmuş (120) dirhem alınır birlikte dövülür, gereği kadar köpüğü alınmış balla macun yapılır. Şerbeti (2) dirhemden (4) dirhemdir.

Denenmiş bah macunu: (28a)

Yapılışı: Karanfil, dar-ı fülful, zencebil, darcinî zurunbad, kakule, sümbül, seliha, asarun, habb-ı belesan, zirruverd, ud-i hindi, herbirinden (5)'er dirhem. Mastika, havlican, cevz-i bevva, zağferan basr-i cezar, bezr-i reşa, şekakul, bezr-i fiel, bezr-i şalgam bezr-i bassal, yonca tohumu, anason, bezr-i kerfis, bezr-i kendene, bezr-i kutum, bezr-i kardam, lübb-i fındık, cevz-i hindi, bezr-i şibit, bezr-i ancura husyetü's-saleb herbirinden (10)'ar dirhem. Lisan-ı asafır (9) dirhem, kendir (8) dirhem. Bezr-i raziyane tuderî, helyun herbirinden (7) dirhem. Besbase, kebâbe behmeni, buzidan, herbirinden (6) dirhem, suud (4) dirhem. Hepsi ayrı ayrı döğülür, elenir ve tatlı badem yağı ile karıştırılır. (2) katı balla macun yapılır. Ceviz büyüklüğünde alınıp şerbet yapılır.

Macun-u Nanahvah: (29b)

Bu macun cimâ' yapamayan kişilere faydalıdır. Rutubet ve kuruluştan yoksun olanlarda mideye kuvvet verir, hazmettiricidir, meniye arttırır, ağız kokusunu giderir, diş diplerini sıklaştırır, ağızdan gelen kan kokusunu keser, suddeleri açar, mesanedeki taşı eritir. Yapılışı: Nanahvah, bezr-i cezer, bezr-i kerfes, bezr-i şibit, besbase, mastika, herbirinden (10)'ar dirhem. Karanfil, kırfa, akırkarha, اساسun, ud-i zagferan herbirinden (1) danek. Misk (1/4) danek. Hepsi ayrı ayrı döğülür, elenir. Toplamının (3) katı köpüğü alınmış balla macun yapılır. 4.5 dirhemi şerbet olarak içilir.

Sonuç

Görüldüğü gibi Türk hekim yazarları 15. yüzyıldan beri bâhnâmelerle ilgilenmekte ya klasik bâhnâmeleri Türkçe'ye çevirmekte, ya da kendileri telif eser yazmaya teşebbüs etmektedirler. Yapılan incelemeler, bu tercümelemlerin aslına tam uymadığını, çevirenin kişisel eklentiler yaptığını; veya aslından çıkarmalar yapıldığını gösteriyor. Edinilen diğer bir kanı da tanıtılan Tühfe-i Mütehhilîn'in kozmetoloji ağırlıklı bir cinsel eğitim eseri olduğu, "pornografik" öğeler için yazılmadığıdır.

Tifaşî ve Tûsî'nin Bâhnâmelerinin Arapça nüshasının, Türkçe Bâhnâmelerle karşılaştırılması ve değerlendirilmesi gerekir. Bunların metin yayını yapıldıktan ve Türkçe bâhnâmelerle karşılaştırıldıktan sonra asılları ve çevirileri hakkında doğru bir kanıya varılabilir.

Dolayısıyla bu alandaki çalışmalar devam etmeli, öncelikle Türkiye kütüphaneleri, hatta özel kütüphanelerdeki bâhnâmeler taranmalı ve sınıflandırılmalıdır. Sonuca yukarıda önerilen değerlendirmeler yapıldıktan, Türkçe bâhnâmeler Arapça-Farsçalarıyla karşılaştırıldıktan sonra varılabilecektir.

Kimler Çok Çocuk Doğurur, Kimler Az Doğurur?

İyi ve güzel çocuk doğurmak için icâb eden şerâit-i maddiye ve ma'neviyye ber-vech-i zîr beyân ve ta'dâd olunur.

1. Azâ-yı tenâsüliyye tam olmalı ve herhalde tekemmül etmiş bulunmalı.
2. Havsala ve memeler matlûb derecede büyümüş olmalı.
3. Kolayca kâbil-i temessül [eriyebilir, hazmolabilir demektir] ve iyi bir yemek yemeli ve fevkalâde mugaddî [gıda verici ve besleyici] yemekten sakınmalıdır. Çünkü çok yağlı ve semiz kadınlar, şişman addolunamayacak kadar orta vücûdlu kadınlara nazaran az doğururlar.
Şişman ve etli ve yağlı kadınlar az doğurur. Fart-ı semâne denilen fevkalâde semizlik ekseriya kısırlığı davet eder.
4. Mümkün olduğu kadar tabîi ve sâkin bir hayat geçirmeye dikkat etmelidir. Hayatını rahat geçirmeyenler, şiddetli te'sirlere, heyecânlara, fevkalâde meraka, ye's ve kedere düşenler, gece ve gündüz zihnini işgâl edecek derecede müz'ic-i hayâlât ile uğraşanlar kat'iyen bu hallerden sakınmalıdırlar.
5. İ'tidâl derecesinde faaliyet-i maddiyede bulunmalı. Yani boş durmayı mu'tedilâne çalışmalı. Hayat-ı âtilâne [tembel geçen hayat demektir] gebe kalmaya mânidir.
6. Ruhun ve fikrin daima sâkin ve müsterîh olmasına dikkat etmelidir.
7. Fevkalâde arzulara düşmemeli. İnsanı masârif-i zâideye, zevk ve sefâhate, harâbîye sevk ve îsâl edecek hallerden kaçınmalı. Daima iyiliği aile teşkîline, mes'ûdâne yaşamaya çalışmalı.

Mesâil-i Hafıyye-i Sıbhıyyeden Kız mı, Oğlan mı?, Mütercimi:
Avânzâde M. Süleyman, Araks Matbaası, Dersaadet,
1330 [1914], ss. 8-9.